
MONOGRAFIE PRAWNICZE

SYTUACJA PRAWNA
POSZKODOWANEGO
W UBEZPIECZENIU
ODPOWIEDZIALNOŚCI
CYWILNEJ

ALEKSANDER RACZYŃSKI

Wydawnictwo C. H. Beck

MONOGRAFIE PRAWNICZE

ALEKSANDER RACZYŃSKI • SYTUACJA PRAWNA POSZKODOWANEGO
W UBEZPIECZENIU ODPOWIEDZIALNOŚCI CYWILNEJ

Polecamy nasze publikacje z tej serii:

Michał Kuliński

**REGULACJE KOMUNIKACJI ELEKTRONICZNEJ
W ROZWOJU SPOŁECZEŃSTWA INFORMACYJNEGO
UNII EUROPEJSKIEJ**

Przemysław Drapała

**PROWADZENIE CUDZYCH SPRAW BEZ ZLECENIA.
KONSTRUKCJA PRAWNA**

Michał Behnke, Marcin Pchalek

**POSTĘPOWANIE W SPRAWIE OCENY ODDZIAŁYWANIA
NA ŚRODOWISKO W PRAWIE POLSKIM I UE**

Małgorzata Fryszak

**NADZÓR BANKOWY W PRAKTYCE. FUNKCJONOWANIE
NADZORU Z PERSPEKTYWY SPORÓW SĄDOWYCH**

Marek Świątkowski

**NARUSZENIE PRZEZ PAŃSTWO UMOWY Z INWESTOREM
ZAGRANICZNYM W ŚWIELE TRAKTATÓW INWESTYCYJNYCH**

Patrycja Zawadzka

**FUNDUSZ INWESTYCYJNY W SYSTEMIE INSTYTUCJI
FINANSOWYCH**

Konrad Osajda

**USTANOWIENIE SPADKOBIERCY W TESTAMENCIE
W SYSTEMACH PRAWNYCH *COMMON LAW* I *CIVIL LAW***

Ewa Skibińska

**SWOBODA ZAKŁADANIA PRZEDSIĘBIORSTW PRZEZ OSOBY
PRAWNE (art. 43–48 TWE)**

Tomasz Chilarski

UPADŁOŚĆ TRANSGRANICZNA W PRAWIE UE

Legalis

System Informacji Prawnej

www.sklep.beck.pl

SYTUACJA PRAWNA
POSZKODOWANEGO
W UBEZPIECZENIU
ODPOWIEDZIALNOŚCI
CYWILNEJ

ALEKSANDER RACZYŃSKI

WYDAWNICTWO C. H. BECK
WARSZAWA 2010

Redakcja:
Anna Łubińska-Bujak

© **Wydawnictwo C. H. Beck 2010**

Wydawnictwo C. H. Beck Sp. z o.o.
ul. Bonifraterska 17, 00-203 Warszawa

Skład i łamanie: Identia
Druk i oprawa: Elpil, Siedlce

ISBN 978-83-255-1493-8

Spis treści

Wprowadzenie	XI
Wykaz skrótów	XIII
Wykaz literatury	XVII
Rozdział I. Kształtowanie się idei ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej	1
§ 1. Wyodrębnienie ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej	1
I. Początki idei	1
II. Ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej w prawie morskim	3
III. Ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej w prawie lądowym	5
§ 2. Rozwój ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej w XIX i XX w.	7
I. Rozwój form; nowe spojrzenie na cel ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej	7
II. Obowiązkowe ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej	8
III. Wzmocnienie pozycji poszkodowanego	10
IV. Początki koncepcji prawa własnego oraz <i>actio directa</i>	13
§ 3. Ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej w świetle prawa wspólnotowego	15
I. Jednolity Rynek Ubezpieczeń	15
II. Harmonizacja reguł wspólnotowych dotyczących obowiązkowego ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych	19
1. Obowiązkowe ubezpieczenia komunikacyjne w świetle umów międzynarodowych	19
2. Harmonizacja prawodawstwa Państw Członkowskich w zakresie obowiązkowych ubezpieczeń komunikacyjnych – System V dyrektyw	21

§ 4. Ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej w Polsce	26
I. Ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej na ziemiach polskich (do 1918 r.)	26
II. Źródła ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej w polskim systemie prawnym	27
1. Lata 1918–1939	27
2. Lata 1945–1990	29
3. Okres po 1990 r.	31
III. Wzmocnienie pozycji poszkodowanego.....	35
1. Bezpośrednie roszczenie poszkodowanego.....	36
2. Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny i Polskie Biuro Ubezpieczycieli Komunikacyjnych	39
Rozdział II. Przesłanki odpowiedzialności ubezpieczyciela w ubezpieczeniu odpowiedzialności cywilnej	43
§ 1. Odpowiedzialność odszkodowawcza ubezpieczyciela – uwagi ogólne	43
I. Charakterystyka odpowiedzialności ubezpieczyciela w ubezpieczeniu odpowiedzialności cywilnej.....	43
II. Przesłanki odpowiedzialności odszkodowawczej w prawie cywilnym	46
§ 2. Zdarzenie objęte odpowiedzialnością cywilną ubezpieczonego	47
I. Zdarzenie objęte odpowiedzialnością cywilną jako przesłanka odpowiedzialności ubezpieczonego.....	47
II. Specyfika zdarzeń objętych odpowiedzialnością ubezpieczyciela w ubezpieczeniu odpowiedzialności cywilnej.....	49
III. Konstrukcja wypadku ubezpieczeniowego jako wyznacznik zdarzeń powodujących powstanie odpowiedzialności ubezpieczyciela w ubezpieczeniu odpowiedzialności cywilnej.....	51
§ 3. Szkoda jako przesłanka odpowiedzialności ubezpieczyciela w ubezpieczeniu odpowiedzialności cywilnej.....	58
I. Pojęcie szkody	58
II. Szkoda jako przesłanka odpowiedzialności ubezpieczyciela	60
III. Szkoda jako wyznacznik podmiotu uprawnionego do żądania świadczenia od ubezpieczyciela	62
§ 4. Związek przyczynowy jako przesłanka odpowiedzialności ubezpieczyciela w ubezpieczeniu odpowiedzialności cywilnej..	64

I. Pojęcie związku przyczynowego.....	64
II. Związek przyczynowy jako przesłanka odpowiedzialności ubezpieczonego	65
III. Specyfika przesłanki związku przyczynowego w ubezpieczeniu odpowiedzialności cywilnej.....	68
§ 5. Przesłanka szkody wyrządzonej osobie trzeciej (art. 822 § 1 KC)	70
I. Szkada wyrządzona osobie trzeciej – zarys problemu	70
II. Wykładnia pojęcia „osoba trzecia” w świetle art. 822 § 1 KC	75
Rozdział III. Trójstronny stosunek ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej i jego podmioty	79
§ 1. Pojęcie, źródło i powstanie trójstronnego stosunku ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej.....	79
I. Pojęcie trójstronnego stosunku ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej.....	79
II. Źródło trójstronnego stosunku ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej	83
III. Powstanie trójstronnego stosunku ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej	85
§ 2. Podmioty trójstronnego stosunku ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej.....	86
I. Ubezpieczyciel.....	86
II. Ubezpieczający i ubezpieczony.....	90
III. Poszkodowany a uprawniony do odszkodowania.....	91
Rozdział IV. Charakterystyka trójstronnego stosunku ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej.....	99
§ 1. Charakter więzi łączących ubezpieczyciela i ubezpieczonego... ..	99
I. Współlistnienie roszczeń poszkodowanego względem ubezpieczonego oraz ubezpieczyciela.....	99
II. Solidarność nieprawidłowa a zobowiązanie <i>in solidum</i>	101
III. Roszczenie ubezpieczonego względem ubezpieczyciela – podstawa prawna.....	110
§ 2. Trójstronny stosunek ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej a umowa o świadczenie na rzecz osoby trzeciej (art. 393 KC).....	120
I. Podobieństwa do umowy o świadczenie na rzecz osoby trzeciej (art. 393 KC).....	120
II. Swoista konstrukcja prawa ubezpieczeniowego	125

Rozdział V. Bezpośrednie roszczenie poszkodowanego względem ubezpieczyciela	135
§ 1. Pojęcie bezpośredniego roszczenia	135
I. Bezpośrednie roszczenie a prawo podmiotowe	135
II. Prawo własne poszkodowanego a skarga bezpośrednia	137
§ 2. Porównanie sytuacji prawnej poszkodowanego w stosunku do ubezpieczonego i ubezpieczyciela	140
I. Podstawa odpowiedzialności ubezpieczonego i ubezpieczyciela	140
II. Treść roszczenia w stosunku do ubezpieczonego i ubezpieczyciela	142
§ 3. Zakres odpowiedzialności ubezpieczyciela w stosunku do poszkodowanego i ubezpieczonego	144
I. Zakres ochrony ubezpieczonego i poszkodowanego w obowiązkowych ubezpieczeniach odpowiedzialności cywilnej	144
II. Zakres ochrony ubezpieczonego i poszkodowanego w dobrowolnych ubezpieczeniach odpowiedzialności cywilnej	149
§ 4. Charakter prawny bezpośredniego roszczenia	150
I. Materialnoprawny czy procesowy charakter bezpośredniego roszczenia	150
II. Samoistny czy zależny byt bezpośredniego roszczenia.....	152
III. Deliktowy czy kontraktowy charakter bezpośredniego roszczenia	162
Rozdział VI. Charakter prawny bezpośredniego roszczenia poszkodowanego względem Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego i Polskiego Biura Ubezpieczycieli Komunikacyjnych	165
§ 1. Bezpośrednie roszczenie poszkodowanego względem Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego i Polskiego Biura Ubezpieczycieli Komunikacyjnych	165
I. Bezpośrednie roszczenie poszkodowanego względem Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego.....	165
II. Bezpośrednie roszczenie poszkodowanego względem Polskiego Biura Ubezpieczycieli Komunikacyjnych.....	167
§ 2. Charakter prawny bezpośredniego roszczenia względem Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego.....	168

I. Charakter prawny bezpośredniego roszczenia w sytuacjach określonych w art. 98 ust. 1 UbezpieObU	168
II. Charakter prawny bezpośredniego roszczenia w sytuacjach określonych w art. 98 ust. 2 UbezpieObU	176
§ 3. Charakter prawny bezpośredniego roszczenia względem Polskiego Biura Ubezpieczycieli Komunikacyjnych.....	179
I. Charakter prawny bezpośredniego roszczenia w sytuacjach określonych w art. 123 pkt 1 i 2 UbezpieObU	179
II. Charakter prawny bezpośredniego roszczenia w sytuacjach określonych w art. 123 pkt 5 UbezpieObU	182
Rozdział VII. Realizacja bezpośredniego roszczenia.....	185
§ 1. Zakres odpowiedzialności ubezpieczyciela względem poszkodowanego.....	185
I. Szczególne cechy odszkodowania objętego umową ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej.....	185
II. Wynagrodzenie szkody majątkowej	191
III. Wynagrodzenie szkody niemajątkowej.....	198
IV. Realizacja bezpośredniego roszczenia, gdy suma gwarancyjna nie wystarcza do zaspokojenia roszczeń wszystkich poszkodowanych	204
§ 2. Tryb realizacji bezpośredniego roszczenia	208
I. Zgłoszenie bezpośredniego roszczenia	208
II. Sytuacja prawna poszkodowanego w toku postępowania zmierzającego do ustalenia zasadności i zakresu bezpośredniego roszczenia	212
III. Dochodzenie bezpośredniego roszczenia w drodze postępowania sądowego.....	215
IV. Tryb realizacji bezpośredniego roszczenia przysługującego poszkodowanemu względem Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego i Polskiego Biura Ubezpieczycieli Komunikacyjnych ...	222
§ 3. Przedawnienie bezpośredniego roszczenia.....	227
I. Termin i początek biegu przedawnienia	227
II. Przerwanie i zawieszenie biegu przedawnienia bezpośredniego roszczenia	230
Podsumowanie	235
Indeks	241

Wprowadzenie

Rozwój instytucji ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej wiąże się nieodłącznie ze stopniowym wzmocnieniem pozycji prawnej poszkodowanego. Zwieńczeniem wskazanego procesu było przyznanie temu podmiotowi bezpośredniego roszczenia względem ubezpieczyciela (*actio directa*). Umożliwiło ono osobie spoza umownego stosunku ubezpieczenia żądanie we własnym imieniu świadczenia objętego treścią tej umowy, ze skutkiem zwalniającym dla ubezpieczyciela.

Skąpa regulacja prawna *actio directa* nie pozwala jednak ani na wyjaśnienie istoty powiązań łączących poszkodowanego z ubezpieczycielem i ubezpieczonym, ani też na jednoznaczne określenie jego sytuacji prawnej. Ponadto dodatkowe komplikacje powoduje szczególnie regulacja ustawowa obowiązkowych ubezpieczeń odpowiedzialności cywilnej oraz przyznanie poszkodowanemu w pewnych przypadkach bezpośredniego roszczenia także względem Ubezpieczyciela Funduszu Gwarancyjnego i Polskiego Biura Ubezpieczycieli Komunikacyjnych.

Wyjaśnienia wymaga przy tym szereg kwestii związanych zarówno z naturą relacji łączących ubezpieczyciela, ubezpieczonego i poszkodowanego, jak i charakterem prawnym *actio directa*. W szczególności istotne jest ustalenie, czy poszkodowana osoba trzecia staje się samodzielną stroną stosunku ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej, czy też wchodzi jedynie w sytuację prawną ubezpieczonego. Warto też przyrzeć się bliżej zagadnieniu umownego bądź ustawowego źródła bezpośredniego roszczenia czy wreszcie zbadać powiązania *actio directa* z roszczeniem przysługującym poszkodowanemu względem ubezpieczonego oraz ubezpieczonemu względem ubezpieczyciela.

Celem pracy jest zatem określenie sytuacji prawnej poszkodowanego w obowiązującym stanie prawnym, na gruncie dobrowolnych i obowiązkowych ubezpieczeń odpowiedzialności cywilnej, a także szczegółowa analiza istoty oraz charakteru prawnego bezpośredniego roszczenia. Poza zakresem niniejszej publikacji pozostaje przy tym problematyka bezpośredniego roszczenia w ujęciu konwencji międzynarodowych. Skomplikowany i złożony charakter relacji łączących ubezpieczyciela, ubezpieczonego i poszkodowanego wymagał bowiem – w mojej ocenie – ograniczenia prezentowanych zagadnień. Z podobnych względów zawężono rozważania dotyczące problematyki ubezpieczeń odpowiedzialności cywilnej w żegludze morskiej.

Wyjątkowe podziękowania składam Pani prof. dr hab. *Janinie Panowicz-Lipskiej* za opiekę i pomoc przy tworzeniu koncepcji oraz redagowaniu niniejszej publikacji. Dziękuję również Panu prof. dr hab. *Eugeniuszowi Kowalewskiemu* oraz Panu prof. dr hab. *Andrzejowi Kochowi* za wnikliwe recenzje pracy oraz niezwykle cenne uwagi, a także Panu dr. *Marcinowi Orlickiemu* za wprowadzenie w krąg spraw i ludzi świata ubezpieczeń oraz inspirujące rozmowy w trakcie pracy badawczej.

Wykaz skrótów

1. Akty prawne

DzUbezpieU	ustawa z 22.5.2003 r. o działalności ubezpieczeniowej (t.j. Dz.U. z 2010 r. Nr 11, poz. 66)
KC	ustawa z 23.4.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 16, poz. 93 ze zm.)
KPC	ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. Nr 43, poz. 296 ze zm.)
KP	ustawa z 26.6.1974 r. – Kodeks pracy (t.j. Dz.U. z 1998 r. Nr 21, poz. 94 ze zm.)
KSH	ustawa z 15.9.2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz.U. Nr 94, poz. 1037 ze zm.)
KZ	<i>rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 27.10.1933 r. – Kodeks zobowiązań (Dz.U. Nr 82, poz. 598 ze zm.)</i>
PrUpN	ustawa z 28.2.2003 r. – Prawo upadłościowe i naprawcze (t.j. Dz.U. z 2009 r. Nr 175, poz. 1361 ze zm.)
SwobDziałGospU	ustawa z 2.7.2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej (t.j. Dz.U. z 2007 r. Nr 155, poz. 1095 ze zm.)
UbezpieObU	ustawa z 22.5.2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych (Dz.U. Nr 124, poz. 1152 ze zm.)

2. Czasopisma i publikatory

DP	Dalloz Périodique
Dz.U.	Dziennik Ustaw
Gl.	Głosa
KPP	Kwartalnik Praw Prywatnego
MOP	Monitor Prawniczy
NP	Nowe Prawo
OSA	Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
OSN	Orzecznictwo Sądu Najwyższego

Wykaz skrótów

OSNC	Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna
OSNCP	Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna oraz Izba Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
OSP	Orzecznictwo Sądów Polskich
OSPİKA	Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
PA	Prawo Asekuracyjne
Pal.	Palestra
PiP	Państwo i Prawo
PPH	Przegląd Prawa Handlowego
PS	Przegląd Sądowy
PUG	Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego
Rej.	Rejent
RPEiS	Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
Rzeczp.	Rzeczpospolita
SC	Studia Cywilistyczne
SPE	Studia Prawno-Ekonomiczne
Wok.	Wokanda
ZNUJ PP	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego Prace Prawnicze
ZNUMK	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika
ZPUKSW	Zeszyty Prawnicze Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego

3. Organy i instytucje

PBUK	Polskie Biuro Ubezpieczycieli Komunikacyjnych
RPO	Rzecznik Praw Obywatelskich
SA	Sąd Apelacyjny
SN	Sąd Najwyższy
TK	Trybunał Konstytucyjny
UFG	Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny
WSA	Wojewódzki Sąd Administracyjny

4. Inne skróty

art.	artykuł
C.c.	Code civil
m.in.	między innymi
n.	następny (-a)
Nr	numer

Wykaz skrótów

OC	odpowiedzialność cywilna
pkt	punkt
por.	porównaj
poz.	pozycja
r.	rok
s.	strona
t.	tom
t.j.	tekst jednolity
ust.	ustęp
zd.	zdanie
ze zm.	ze zmianami
zob.	zobacz
zw.	związek
z.	zeszyt
zd.	zdanie

Wykaz literatury

- 150 lat ubezpieczeń w Polsce, cz. 1, Warszawa 1958
- B. Atallah*, Le droit propre de la victime et son action directe contre l'assureur de la responsabilité automobile obligatoire, Paris 1967
- E. Bagińska*, Nowe unormowanie odpowiedzialności cywilnej za produkt, PS 2000, Nr 9
- B. Balas-Noszczyk, K. Malinowska*, W sprawie dopuszczalności spełnienia świadczenia z umowy ubezpieczenia w formie restytucji naturalnej (przywrócenia stanu poprzedniego), PA 1998, Nr 4
- M. Bączyk*, Odpowiedzialność cywilna poręczyciela, Toruń 1982
- M. Bednarek*, Umowa o świadczenie na rzecz osoby trzeciej (art. 393 KC), [w:] Umowy odnoszące się do osób trzecich, *E. Łętowska, P. Drapala, M. Bednarek*, Warszawa 2006
- M. Bednarek*, Umowa o świadczenie na rzecz osoby trzeciej (art. 393 KC), [w:] System Prawa Prywatnego, t. V, Prawo zobowiązań – część ogólna pod red. *E. Łętowskiej*, Warszawa 2006.
- B. Beignier*, Droit du contrat d'assurance, Paris 1999.
- G. Bieniek*, Cywilnoprawna problematyka ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych na tle nowych uregulowań, PS 2004, Nr 5
- G. Bieniek*, Odpowiedzialność cywilna za wypadki drogowe, Warszawa 2006
- G. Bieniek* (red.), Komentarz do KC. Księga trzecia. Zobowiązania, t. I, Warszawa 2006
- G. Bieniek* (red.), Komentarz do KC. Księga trzecia. Zobowiązania, t. II, Warszawa 2006
- B. Błażejczak*, Czy Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny jest poborcą należnych świadczeń?, Pal. 1994, Nr 5–6
- E. Borkowska-Bagińska, B. Lesiński*, Historia prawa sądowego, Poznań 1995
- Z. Brodecki* (red.), Prawo o kontraktach w ubezpieczeniach, Kraków 2003
- Z. Brodecki, K. Malinowska*, Wewnętrzny rynek ubezpieczeń a harmonizacja kontraktu ubezpieczeniowego, ZPUKSW 2004, z. 4.2.
- Z. Brodecki, M. Serwach* (red.), Prawo ubezpieczeń gospodarczych. Komentarz, Kraków 2005
- M. Burdowicz*, Ubezpieczenie od odpowiedzialności cywilnej (OC), Przegląd Ubezpieczeniowy 1922, z. 2
- F. Chapuisat*, Que sais-je? Le droit des assurances, Paris 1995
- A. Cieśliński*, Wspólnotowe prawo gospodarcze, Warszawa 2003

- W. Czachórski*, [w:] System Prawa Cywilnego. Prawo Zobowiązań – część ogólna, pod red. *Z. Radwańskiego*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, Łódź 1981
- W. Czachórski*, Odpowiedzialność kontraktowa i jej stosunek do odpowiedzialności deliktowej wg KC, NP 1964, Nr 10
- W. Czachórski, A. Brzozowski, M. Saffjan, E. Skowrońska-Bocian*, Zobowiązania. Zarys wykładu, Warszawa 2004
- K. Czerwińska, M. Ilnicki, W. Kowalski*, Nowe prawo ubezpieczeniowe. Komentarz, Warszawa 2003
- S. Dmowski, S. Rudnicki*, Komentarz do KC. Księga pierwsza. Część ogólna, Warszawa 2006
- L. Domański*, Instytucje kodeksu zobowiązań, Warszawa 1936
- G. Dybala*, Glosa do wyroku SN z 15.4.2004 r., IV CK 232/03, MoP 2005, Nr 13
- T. Dybowski*, [w:] System Prawa Cywilnego. Prawo Zobowiązań – część ogólna, pod red. *Z. Radwańskiego*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1981
- T. Dybowski*, Adekwatny czy konieczny związek przyczynowy?, Pal. 1961, Nr 6
- C. Eliashberg*, Risques et assurances de responsabilité civile, Paris 2002
- T. Ereciński*, Problemy procesowe na tle dochodzenia roszczeń z tytułu obowiązkowych ubezpieczeń komunikacyjnych, Pal. 1971, Nr 6
- T. Ereciński*, Sądowe dochodzenie roszczeń z tytułu obowiązkowych ubezpieczeń komunikacyjnych, Warszawa 1976
- A. Favre Rochex, G. Courtieu*, Le droit du contrat d'assurance terrestre, Paris 1998
- D. Fuchs*, Podstawy prawne działalności ubezpieczeniowej na Europejskim Rynku Wewnętrznym a projekt dyrektywy o umowie ubezpieczenia, Rej. 1997, Nr 10
- D. Fuchs*, Refleksje o dopuszczalności umownego wprowadzania klauzul determinujących odpowiedzialność ubezpieczyciela w ubezpieczeniu OC w świetle przepisów o przedawnieniu roszczeń majątkowych, Rozprawy Ubezpieczeniowe 2008, Nr 2
- D. Fuchs*, Właściwość sądu i właściwość prawa w europejskich ubezpieczeniach gospodarczych, PA 2008, Nr 2
- S. Garlicki*, Odpowiedzialność cywilna za nieszczęśliwe wypadki, Warszawa 1971
- S. Garlicki*, Odpowiedzialność in solidum, NP 1961, Nr 4
- S. Garlicki*, Związek przyczynowy przy szkodzie na osobie (I), NP 1957, Nr 10
- B. Gawlik*, Glosa do uchwały SN z 18.11.1994 r., III CZP 146/94, OSP 1995, Nr 7–8
- J. Ghestin* (red.), Traité de droit civil. Les effets du contrat, Paris 2001
- J. Gierke*, Versicherungsrecht unter Ausschluss der Sozialversicherung, Stuttgart 1947

- B. Gnela*, Odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny, Kraków 2000
- E. Gniewek, S. Prutis*, Glosa do wyroku SN z 26.9.1969 r., II CR 495/69, PiP 1971, z. 7
- H. Goik*, Umowa przewozu przesyłek w transporcie lądowym jako rodzaj umowy o świadczenie na rzecz osoby trzeciej, Katowice 1975
- W. Górski*, Problematyka obowiązkowego ubezpieczenia następstw nieszczęśliwych wypadków i odpowiedzialności cywilnej z ruchu pojazdów mechanicznych, PiP 1962, z. 4.
- W. Górski*, Z historii ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej z ruchu pojazdów mechanicznych, Wiadomości Ubezpieczeniowe 1961, Nr 11
- H. Groutel*, Le contrat d'assurance, Paris 1995
- S. Grzybowski*, [w:] System Prawa Cywilnego. Część ogólna, pod red. *S. Grzybowskiego*, Wrocław 1985
- S. Grzybowski*, [w:] System Prawa Cywilnego. Prawo zobowiązań – część ogólna, pod red. *Z. Radwańskiego*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1981
- F. Hacke*, Die Rechtssprechung der Reichsgerichts, des Reichsobersicherungsrecht, Berlin 1910
- B. Hełczyński*, Ubezpieczenie na cudzy rachunek, Kraków 1927
- M. Huget*, Ubezpieczenia przewozów morskich, Gdańsk 1960
- J. Iwułski*, Glosa do uchwały SN z 18.11.1994 r., III CZP 146/94, OSP 1995, Nr 7–8
- A. Jakubecki* (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Praktyczny komentarz, Kraków 2005
- A. Jakubecki, F. Zedler*, Prawo upadłościowe i naprawcze, Kraków 2003
- Ch. Jamin*, La notion d'action directe, Paris 1991
- P. Janusz, G. Dybała*, Odpowiedzialność ubezpieczyciela za szkody na osobie wyrządzone pomiędzy współposiadaczami pojazdu mechanicznego, Gazeta Komunikacyjna – dodatek specjalny do Gazety Ubezpieczeniowej z 14.12.2004 r., Nr 50 (297)
- G. Jędrejek*, Odpowiedzialność zakładu ubezpieczeń z tytułu ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych za szkody wyrządzone współmałżonkowi, MoP 2006, Nr 15
- B. Just*, Polskie Biuro Ubezpieczeń Komunikacyjnych w Systemie Zielonej Karty, PA 1996, Nr 4
- P. Kaczanowski*, Ubezpieczenie OC posiadaczy pojazdów samochodowych, [w:] Ubezpieczenia w Unii Europejskiej, *J. Monkiewicz* (red.), Warszawa 2002
- M. Kaliński*, Praktyka ubezpieczycieli jest prawidłowa, Rzczp. z 26.8.2006 r.
- M. Kaliński*, Szkoda na mieniu i jej naprawienie, Warszawa 2008
- M. Kaliński*, Zasada odszkodowania w ubezpieczeniach gospodarczych (cz. 1), PA 2002, Nr 1
- A. Kamela*, Konwencja europejska o obowiązkowym ubezpieczeniu komunikacyjnym, Wiadomości Ubezpieczeniowe 1974, Nr 4